

การพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงสมุนไพรและการสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพร สู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร พื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร

อัสชรา นามโธสง^{1*} ศักดิ์ดา แสนสุพรรณ¹ สันติ ผิวม่วง¹ ญาณวิจา คำพรมมา¹

เทพกร ลีลาแต่้ม² และ วุฒิชัย รสชาติ²

¹สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

²ศูนย์เทคโนโลยีที่เหมาะสม คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

*Corresponding author Email: aschara@snru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรสู่การเพิ่มศักยภาพการผลิต และ 2) สร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยกลุ่มเป้าหมายจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร และกลุ่มที่ได้รับประโยชน์โดยตรงและโดยอ้อม ในพื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร ด้วยวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง จำนวน 40 คน โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดเสวนากลุ่ม เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล และใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพร มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน คือ (1) ระบบบริหารจัดการแปลงสมุนไพรมาตรฐานแบบเกื้อกูลที่สามารถเพิ่มปริมาณการเพาะปลูก 2,321 ต้นไร่ คิดเป็น 4.00 เท่า (2) ระบบการจัดการกลุ่มบนฐานการผลิต และผลิตภัณฑ์อย่างมีส่วนร่วม และ (3) การจัดการข้อมูลชุมชนสู่คู่มือองค์ความรู้ที่กระตุ้นการเรียนรู้ สู่การสร้างรายได้ของชุมชน และ 2) การสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ น้ำมันนวดสมุนไพร ถ่านหอมสมุนไพร และน้ำมันหอมระเหยสมุนไพร จากการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบนฐานข้อมูล ความรู้ และเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อใช้ประโยชน์ในการดูแลเกื้อกูลชุมชน และลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก ก่อเกิดรายได้เฉลี่ยหลังมีโครงการ 53,785 บาท/ปี/ครัวเรือน ส่งผลให้จำนวนผู้มีรายได้ไม่น้อยกว่าเส้นความยากจนลดลง 0.14 เท่า ซึ่งเห็นว่าการวิจัยในครั้งนี้เกิดการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ

คำสำคัญ: เศรษฐกิจชุมชน การลดความเหลื่อมล้ำ น้ำมันหอมระเหย วิสาหกิจชุมชนสมุนไพร การบริหารจัดการ

รับบทความ: 3 กุมภาพันธ์ 2567

แก้ไขเสร็จ: 25 เมษายน 2567

ตอบรับบทความ: 8 พฤษภาคม 2567

Developing a Management Model for Herbal Gardens and Creating Value Added Herbal Products to Reduce the Economic Disparities Dimension of Community Herbal Enterprises in Bueng Thawai, Sub-district, Tao Ngoi District, Sakon Nakhon Province

Aschara Namthaisong^{1*} Sakda Sansupan¹ Santi Phewphong¹ Yanwija Kampromma¹

Tappagon Leelatam² and Wuttichai Roschat²

¹Research and Development Institute, Sakon Nakhon Rajabhat University

²Appropriate Technology Center, Faculty of Science and Technology, Sakon Nakhon Rajabhat University

*Corresponding author Email: aschara@snru.ac.th

Abstract

This research article aims to achieve two primary objectives: 1) to formulate a management model for herbal planting plots to enhance production potential; and 2) to create the added value to herbal produce through the application of essential oil extraction technology. The targeted demographic included participants from the herbal community enterprise group, herbal farmer group, and other related groups in Bueng Thawai Sub-district, Tao Ngoi District, Sakon Nakhon Province. This qualitative study was conducted following the research methodology of participatory action research. The total of 40 participants in this study were derived through purposive sampling method. In order to collect qualitative data, in-depth interviews and group discussions were implemented. Then the derived data were analysed using content analysis method.

The findings revealed that 1) the herbal plantation management model could be found consisting of three crucial components as follows: (1) a standardized management system for plantation management resulting in a cultivation increasing to 2,321 plants/rai, equivalent to a quadruple increase; (2) a participatory group management system based on production and products; and (3) community data management leading to knowledge guides that could stimulate learning towards generating income for the community. Furthermore, 2) value addition to herbal produce through essential oil extraction technology had been found to create new products which could strengthen community economic stability, including herbal massage oil, herbal incense, and herbal essential oil. These results had been achieved through participatory community management based on appropriate data, knowledge, and appropriate technology of supporting the community and reducing reliance on external resources. This had also resulted in an average income of 53,785 baht/year/household after the project, leading to a decrease in the number of people earning less than the poverty line by 0.14 times. It could thus be observed that this research could address an alternative solution to reduce economic disparity.

Keywords: Community Economy, Reducing Inequality, Essential Oil, Herbal Community Enterprise, Management

Received: 3 February 2024

Revised: 25 April 2024

Accepted: 8 May 2024

บทนำ

สถานการณ์ในช่วงโควิด-19 พืชสมุนไพรไทยเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง เนื่องจากสามารถใช้ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นของโรคได้ (กรมสุขภาพจิต, 2564) โดยพืชสมุนไพรเศรษฐกิจที่จังหวัดสกลนครส่งเสริมให้เพิ่มพื้นที่ปลูก คือ พืชหลายใจ กระชายขาว ชิง โพล ขมิ้นชัน และสมุนไพรท้องถิ่นอื่น ๆ ซึ่งจะเห็นได้ว่าพืชเหล่านี้เป็นพืชที่สามารถผลิต และแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้น ผลิตภัณฑ์อาหาร และเครื่องสำอางสมุนไพรได้ภายในครัวเรือน และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับเกษตรกร ชุมชน จังหวัดสกลนคร (คณะกรรมการบริหารจังหวัดแบบบูรณาการ (ก.บ.จ.) สกลนคร, 2564)

บทเรียนการดำเนินงานของกลุ่มเป้าหมาย ผู้มีส่วนได้เสีย จากการลงพื้นที่ของคณะผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4-10 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2564 พบว่า ปัจจัย ขัดจำกัด ทิศทาง และโอกาสในการพัฒนาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร เป็นดังนี้ 1) ศักยภาพแปลงและระบบผลิตยังไม่พร้อมเข้าสู่การตรวจรับรองมาตรฐาน เนื่องจากยังขาดองค์ความรู้เชิงลึกในการจัดการแปลงอย่างมีระบบ 2) ผลผลิตจำนวน 2 แปลง มีสมุนไพร จำนวน 8 ชนิด (โพล ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย ตะไคร้หอม ว่านหางจระเข้ พืชหลายใจ กระเจียว และมะกรูด) ซึ่งยังไม่เพียงพอต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เกิดความต่อเนื่อง ส่งผลต่อความไม่ชัดเจนของรายได้เพิ่มขึ้น 3) ชุมชนมีฐานความรู้ เครื่องมือเดิมที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นด้วยช่างชุมชนซึ่งไม่เหมาะสมต่อการใช้งาน และผลผลิตน้ำมันหอมระเหยที่ได้ไม่เพียงพอต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย คณะผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนได้เสียเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยที่เหมาะสมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากสมุนไพรสู่การยกระดับเศรษฐกิจและลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ และ 4) ชุมชนมีการใช้น้ำมันหอมระเหยสมุนไพร ซึ่งมีการนำเข้าจากภายนอกเพื่อเป็นสารตั้งต้น ในส่วนผสมของผลิตภัณฑ์ โดยพบว่า ผลิตภัณฑ์เดิมของกลุ่มเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค เห็นได้จากการกลับมาซื้อซ้ำของผู้บริโภคในพื้นที่ จะเห็นได้ว่าน้ำมันหอมระเหยเป็นอีกทางเลือกหนึ่งของโอกาส ในการยกระดับเศรษฐกิจของชุมชน คณะผู้วิจัย กลุ่มเป้าหมาย และผู้มีส่วนได้เสีย จึงพิจารณาร่วมกันถึงการยกระดับผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายจากน้ำมันหอมระเหยบริสุทธิ์ที่สกัดมาจากสมุนไพรในชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบการใช้ประโยชน์ในอนาคต

สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ พบว่า รายได้ประจำเฉลี่ย/คน/เดือน จังหวัดสกลนคร อยู่ที่ 2,562 บาท/คน /เดือน โดยที่จำนวนคนจน ที่มีรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคเฉลี่ย/คน/เดือน ต่ำกว่าเส้นความยากจนของประเทศ จำนวน 77,800 คน มากสุดเป็นอันดับที่ 6 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565) ซึ่งในงานพัฒนานั้น กลไกการถูกเอาเปรียบในระบบเศรษฐกิจ มีตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจทั้ง 4 มิติ คือ 1) การเพิ่มการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่น คือ การลดการพึ่งพาภายนอก 2) การสร้างมูลค่าเพิ่ม คือ การเพิ่ม

คุณค่าของทรัพยากรสินค้าท้องถิ่น 3) การเพิ่มกันชนทางการเงิน คือ การจัดการความเสี่ยงทางการเงิน และ 4) การเพิ่มส่วนแบ่งของผู้ผลิต คือ การเพิ่มอำนาจต่อรองในการแลกเปลี่ยน (เดชรัต สุขกำเนิด, 2564) และจากการวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์เศรษฐกิจ (รายได้) 6 หมวด (ค่าแรงกำไรจากธุรกิจ กำไรจากการเกษตร สวัสดิการ/เงินช่วยเหลือ การเงิน และรายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน) ของกลุ่มเป้าหมาย 40 คน ก่อนการดำเนินงานของคณะผู้วิจัย พบว่า มีกลุ่มที่ 1 รายได้น้อยกว่าเกณฑ์ความยากจน จำนวน 14 ราย (ร้อยละ 35.00) กลุ่มที่ 2 รายได้น้อยกว่าร้อยละ 40.00 ที่จนที่สุด จำนวน 17 ราย (ร้อยละ 43.00) กลุ่มที่ 3 มีรายได้สูงกว่าร้อยละ 40.00 ล้างแต่น้อยกว่ามัธยฐาน จำนวน 3 ราย (ร้อยละ 8.00) และกลุ่มที่ 4 มีรายได้สูงกว่ามัธยฐาน จำนวน 6 ราย (ร้อยละ 25.00) โดยมีรายได้เฉลี่ย 52,329 บาท/ครัวเรือน/ปี (4,361 บาท/ครัวเรือน/เดือน) ซึ่งให้เห็นว่าโครงการวิจัยในครั้งนี้ทำงานกับกลุ่มผู้มีรายได้น้อย สอดคล้องกับเป้าหมายการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงรายได้ที่เพิ่มขึ้นบนฐานทรัพยากร และความรู้ชุมชน

ดังนั้น งานวิจัยครั้งนี้มีรูปแบบการดำเนินวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ร่วมกับแนวทางกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research: CBR) เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงาน ผ่านระบบและกลไกของการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมจัดการ ร่วมวางแผน เป็นเหตุเป็นผล เป็นระบบ บนฐานของความรู้และข้อมูล ซึ่งเน้นปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มเป้าหมายที่มีส่วนผสมของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยในการพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนไพรในพื้นที่ และสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยบนฐานทรัพยากรสมุนไพรในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรสู่การเพิ่มศักยภาพการผลิต ของกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรพื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสงขลา
2. เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระยะเวลา 1 ปี ตั้งแต่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2565–30 เมษายน พ.ศ. 2566

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชุมชน ผู้สูงอายุ เครือข่ายผู้ปลูกสมุนไพร กลุ่มวิสาหกิจสมุนไพร เครือข่ายผู้ประกอบการ/ร้านค้าชุมชน กลุ่มผู้มีรายได้น้อย ประชาชนผู้สนใจ หน่วยงานราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสงขลา

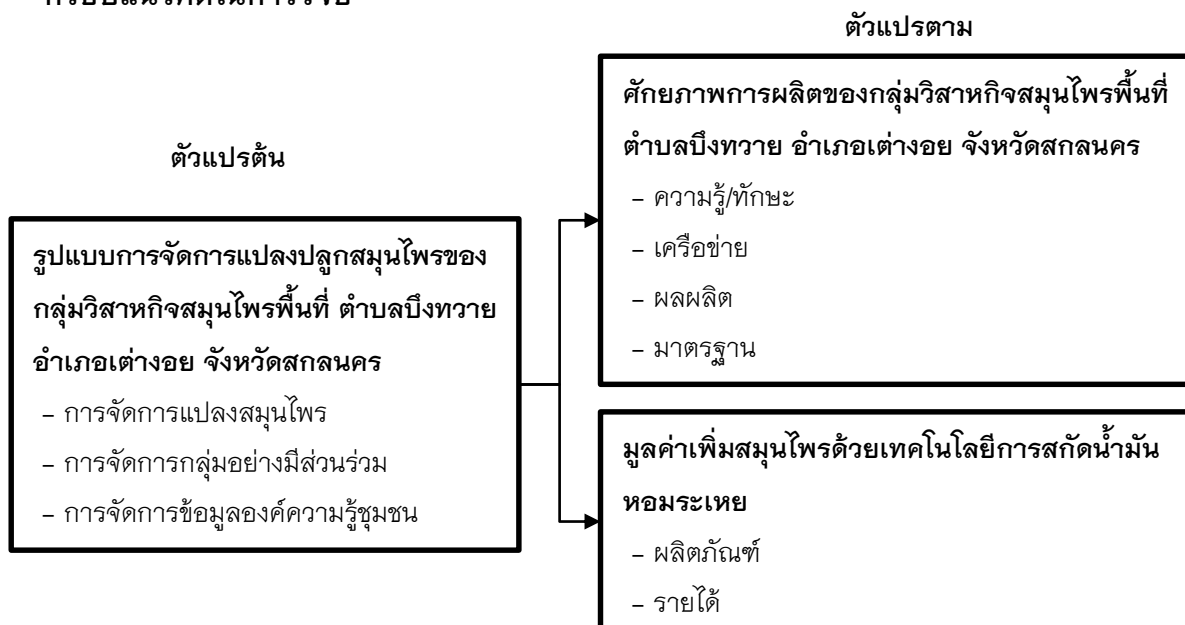
กลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้มีองค์ความรู้ เคยได้รับการพัฒนาศักยภาพที่เกี่ยวข้องด้านสมุนไพร มีศักยภาพในการดำเนินงาน มีจิตสาธารณะ และเป็นผู้มีความจำเป็นต้องได้รับโอกาสในการลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับประโยชน์โดยตรง และโดยอ้อมจากการงานวิจัยในครั้งนี้ โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และสมัครใจเข้าร่วมการวิจัย จำนวน 40 คน ได้แก่

1. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร และเครือข่ายผู้ปลูกสมุนไพร ตำบลบึงทวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร ผู้มีองค์ความรู้ เคยได้รับการพัฒนาศักยภาพที่เกี่ยวข้องด้านสมุนไพร ประกอบด้วย กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรไทหนองบัว กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร และกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชุมชน จำนวน 15 คน

2. ผู้นำชุมชน หรือปราชญ์ชุมชน เป็นกลุ่มผู้มีองค์ความรู้ มีความเข้มแข็งและศักยภาพในการดำเนินงาน มีใจ (จิตสาธารณะ) ในการสร้างรายได้และส่งเสริมการใช้ทรัพยากรในชุมชน เพื่อเป็นสวัสดิการในการดูแลสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของคน ในชุมชน จำนวน 5 คน

3. กลุ่มผู้มีรายได้ไม่น้อยจากเกณฑ์รายได้สูงสุดของกลุ่มประชากรปี 2560 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) ผู้มีความจำเป็นต้องได้รับโอกาสในการลดความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ และต้องการได้รับโอกาสในการพัฒนาทักษะ องค์ความรู้ และพัฒนาอาชีพ เพื่อสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร และเพิ่มรายได้ ซึ่งกลุ่มนี้เป็นอาสาสมัคร และสมัครใจ จำนวน 20 คน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นพัฒนาด้วยข้อมูลเชิงลึกของลักษณะทางกายภาพและสังคมผ่านปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) ซึ่งเป็นเกลียวของวงจรการสะท้อนคิด และการปฏิบัติ อาศัยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเป็นพลวัตร เป็นการพัฒนา และเป็นการวิเคราะห์สถานการณ์อย่างมีวิจารณ์ญาณ (อมาวสี อัมพันศิริรัตน์ และ พิมพิมล วงศ์ไชยา, 2560)

เครื่องมือการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์แบบลึก (In-depth Interview) เพื่อศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ ฐานข้อมูล ทวนเดิมการดำเนินงาน เช่น ชนิด ปริมาณ ขนาดพื้นที่ ระบบการจัดการ การใช้ประโยชน์ ฯลฯ ในกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 40 คน เพื่อนำข้อมูลที่ได้สู่การจัดระเบียบข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งแบบสัมภาษณ์ดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิในงานวิจัย จากกลไกงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นอีสาน และผู้ทรงคุณวุฒิจากแหล่งทุนวิจัย

2. การจัดเสวนากลุ่ม (Group Discussion) เพื่อเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมของกลุ่ม เป้าหมายทั้ง 3 กลุ่ม รวม 40 คน ซึ่งแบ่งการเสวนาออกเป็นรายกลุ่ม ผ่านเครื่องมือ แบบสัมภาษณ์แบบเชิงลึกสรุปข้อมูล ระดมความคิด ออกแบบวางแผนการดำเนินงานในประเด็นต่าง ๆ เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันอย่างชัดเจนตลอดการดำเนินงาน

3. การจัดเวทีชุมชน (Public Forum) ร่วมกับกลุ่มเป้าหมายและผู้มีส่วนได้เสีย เพื่อเป็นการคืนข้อมูล สื่อสารข้อมูลการดำเนินงานให้กับสาธารณะได้รับทราบ สร้างการรับรู้ร่วมกันทุกภาคส่วน เช่น การลงมติในการจัดการร่วมกัน และการนำเสนอผลงานวิจัย เป็นต้น

4. การสังเกต แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participant and Non-participation Observation) เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของการดำเนินงาน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน เช่น ปฏิกริยาของผู้เข้าร่วมเวที ทักษะของผู้ร่วม อุปนิสัย บุคลิกภาพ การแสดงออก การเก็บประเด็น สรุปประเด็นที่ตกหล่นระหว่างการดำเนินงานเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข เพื่อสรุปผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินงานทุกขั้นตอน

5. อุปกรณ์การกลั่นน้ำมันหอมระเหยสมุนไพร เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรเป็นต้นแบบเชิงรุกเพื่อสร้างแนวการพัฒนาเกษตรสมุนไพรและผลิตภัณฑ์สมุนไพรของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรในพื้นที่

6. อุปกรณ์ภาคสนาม เช่น เครื่องบันทึกภาพ เครื่องบันทึกเสียง และฟลิปชาร์ต เป็นต้น

การรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลทุติยภูมิ เอกสารรายงานงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แผนพัฒนาพื้นที่ รายงานสรุปผลการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในประเด็น บทเรียนการดำเนินงาน ปัญหาข้อจำกัด ทิศทางการพัฒนาในอนาคต บริบทพื้นที่ และองค์ความรู้ศักยภาพของพื้นที่ ตลอดจนแนวคิดต่าง ๆ ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาตลอดโครงการวิจัย

2. ข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และมุ่งค้นหาข้อเท็จจริงจากการเก็บข้อมูลความคิดเห็นและการปฏิบัติในงานวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย

ระยะที่ 1 สร้างความเข้าใจ และออกแบบปฏิบัติการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม ดังนี้ 1) ประชุมชี้แจงข้อมูลการวิจัยให้กับชุมชนเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจในการดำเนินงานร่วมกัน 2) สร้างความเข้าใจร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณาขอบข่ายกลุ่มเป้าหมาย ออกแบบแผนงาน และบทบาทการดำเนินงาน 3) ออกแบบเครื่องมือการเก็บข้อมูลเพื่อสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มผู้ร่วมปฏิบัติงาน 4) ลงพื้นที่สำรวจและจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญและจำเป็นในการดำเนินงานวิจัย และสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน 5) ทบทวนผลการดำเนินงาน ตลอดจนวิเคราะห์โอกาสการสร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิต และพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เพื่อสร้างรายได้ และยกระดับเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน และ 6) ออกแบบปฏิบัติการ กำหนดพื้นที่ แปลงต้นแบบ ชนิดพันธุ์ และรูปแบบการจัดการพื้นที่ เพื่อเตรียมความพร้อมปฏิบัติการวิจัย

ระยะที่ 2 ระยะปฏิบัติการ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) พัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต ดังนี้ 1.1 พัฒนาและยกระดับความรู้การผลิตสมุนไพร 1.2 พัฒนาและยกระดับความรู้ มาตรฐานแบบ SDGsPGS พร้อมทั้งร่วมกันออกแบบระบบการจัดการสมุนไพรของชุมชนในพื้นที่ 1.3 ปฏิบัติการปลูกสมุนไพร 1.4 ติดตามผลการเจริญเติบโตสมุนไพรรวมถึงกำหนดบทบาทหน้าที่ในการร่วมกันกำกับดูแล และความร่วมมือเกื้อกูลกันของกลุ่มเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง และ 1.5 ตรวจสอบผู้การรองรับมาตรฐานแบบ SDGsPGS 2) สร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย ดังนี้ 2.1 พัฒนานวัตกรรมเครื่องสกัดน้ำมันหอมระเหย (นวัตกรรมรับใช้ชุมชนท้องถิ่น) โดยการวิเคราะห์ขีดความสามารถศักยภาพและความต้องการใช้งาน 2.2 ทดลองสกัดน้ำมันหอมระเหย ตะไคร้หอม และมะกรูด 2.3 แปรรูปผลิตภัณฑ์จากสารสกัดน้ำมันหอมระเหยเพื่อให้มีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายเหมาะสมสำหรับการใช้ประโยชน์ของคนในพื้นที่ และ 2.4 ทดลองจำหน่ายผลิตภัณฑ์เพื่อทดลองผลิตภัณฑ์รับฟังการสะท้อนผลจากการใช้งานผลิตภัณฑ์ นำข้อเสนอแนะกลับมาปรับปรุงผลิตภัณฑ์

ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เพื่อเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายมีรายได้/มูลค่าเพิ่มที่เกิดจากการใช้ความรู้และทรัพยากรสมุนไพรในพื้นที่

ระยะที่ 3 สรุปและประเมินผล เพื่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และเสริมพลังให้กับชุมชนได้มีโอกาสในการพัฒนา ดังนี้ 1) สื่อสารข้อมูลองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรสู่เกษตรกรในรูปแบบหนังสือออนไลน์ (E-Book) การเพิ่มการใช้ประโยชน์สมุนไพร และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพรครบวงจรเพื่อสร้างความมั่นคงทางสุขภาพของชุมชน 2) สื่อสารข้อมูลสร้างตัวตน สร้างการรับรู้ ให้เป็นที่รู้จัก อันเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ สร้างความเข้มแข็งสู่สายพานการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนของกลุ่ม และ 3) สังเคราะห์ ค้นข้อมูล สรุปบทเรียนการดำเนินงาน ประเมินผลสำเร็จและแผนการดำเนินงานระยะต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Data Analysis) จากการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยสถิติที่ใช้ คือ จำนวน (n) และร้อยละ เพื่อทราบอธิบายลักษณะของข้อมูล

2. การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม มาจัดระเบียบ และถอดสรุปข้อมูล จัดพิมพ์ และจัดเป็นหมวดหมู่ จากนั้นอธิบายข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ สรุป และนำข้อมูลมาตรวจสอบหาความถูกต้องน่าเชื่อถือ ความสมบูรณ์ โดยการคืนข้อมูลแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ผลสู่ข้อสรุปตามวัตถุประสงค์การวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

การพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงสมุนไพรและการสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรสู่การตลาดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรพื้นที่ตำบลบึงหวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร สามารถตอบวัตถุประสงค์การดำเนินงาน ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 พัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรสู่การเพิ่มศักยภาพการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรพื้นที่ตำบลบึงหวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร

ผลการพัฒนารูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต มีการพัฒนาแบบองค์รวม ผ่านการเรียนรู้จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรร่วมกับเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในพื้นที่ สร้างโอกาสในการเพิ่มรายได้ การพึ่งพาตนเองบนฐานทรัพยากรในท้องถิ่น และการเพิ่มการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่ เชื่อมโยงการเป็นเมืองสมุนไพรประกอบด้วยระบบการจัดการ 3 ส่วน ดังนี้

1. ระบบบริหารจัดการแปลงสมุนไพรมาตรฐานแบบเกื้อกูล ดังนี้ 1) ระบบการบริหารจัดการแปลงรวมอย่างมีส่วนร่วม จำนวน 6 แปลง ได้แก่ สวนมีชัย สวนสมุนไพร

ตาเอ็ก สวนสมุนไพรหนึ่งฤทัย สวนพอเพียง สวนสมุนไพรแม่เนียม และสวนศึกษาอนุรักษ์ป่าบ้านหนองสลาม ซึ่งแต่ละแปลงมีรูปแบบการดำเนินงานภายใต้คณะดำเนินงานที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตามบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบ และศักยภาพที่แตกต่างกันของกลุ่มเป้าหมายแบบมีส่วนร่วมอย่างเกื้อกูล 2) ระบบการเกื้อกูลของกลุ่มสมุนไพรในพื้นที่ด้วยรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนเกื้อกูลกลุ่มเปราะบาง และหนุนเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ 3) เพิ่มศักยภาพ การผลิต โดยมีชนิดพันธุ์เพิ่มเป็น 26 ชนิด ผลผลิตรวม 9,574 ตัน (เพิ่มปริมาณการเพาะปลูกเป็น 2,321 ตัน/ไร่) ซึ่งเพิ่มขึ้นจากเดิม จำนวน 7,660 ตัน หรือ เพิ่มขึ้น 3,300 กิโลกรัม คิดเป็น 4 เท่า (400%) ของการใช้ประโยชน์ ดังนี้ ไพล 4,086 ตัน (เพิ่มขึ้น 5.59 เท่า) ขมิ้นชัน 3,312 ตัน (เพิ่มขึ้น 6.16 เท่า) ขิง 2,088 ตัน (เพิ่มขึ้น 45 เท่า) ตะไคร้หอม 200 ตัน (เพิ่มขึ้น 2 เท่า) กระเจียบแดง 50 ตัน (เพิ่มขึ้น 1 เท่า) ทั้งนี้ ผลผลิตเพิ่มขึ้นจากกลุ่มเป้าหมาย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 มีผลผลิตเพิ่มขึ้น 7.46 เท่า และกลุ่มที่ 2 มีผลผลิตเพิ่มขึ้น 3.76 เท่า 4) เกษตรกรเป็น Smart Farmer ในการทำเกษตรปลอดภัยและเปลี่ยนผ่านไปสู่การทำเกษตรอินทรีย์ ร่วมกับสมาพันธ์เกษตรกรกรมยั่งยืน จังหวัดสกลนคร นำไปสู่การพึ่งพาตนเอง พัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค จึงได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรกรรมยั่งยืน SDGSPGS ในระยะปรับเปลี่ยน ทั้ง 6 แปลง และ 5) รายได้สุทธิที่เกิดขึ้นจากผลผลิตสมุนไพรสดในพื้นที่ของกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด จำนวน 76,500 บาท โดยแบ่งผลประโยชน์ ดังนี้ รายได้สุทธิแก่สมาชิก 45,900 บาท (60%) เก็บเป็นทุน/ปัจจัยการผลิต 22,950 บาท (30%) และสวัสดิการชุมชน/บริหารจัดการกลุ่ม 7,650 บาท (10%)

2. ระบบการจัดการกลุ่มบนฐานการผลิตและผลิตภัณฑ์อย่างมีส่วนร่วม จำนวน 6 ระบบ ดังนี้ 1) ระบบบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจ 2) ระบบบริหารจัดการด้านการตลาด 3) ระบบบริหารจัดการทรัพยากรบุคคล 4) แผนบริหารจัดการงบประมาณ/การเงิน 5) แผนการใช้ประโยชน์ทรัพยากร/นวัตกรรมอย่างมีส่วนร่วม และ 6) การดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วม/การสร้างเครือข่ายบนฐานผลิตภัณฑ์ใหม่ จำนวน 3 ผลิตภัณฑ์ คือ 1) น้ำมันหอมระเหยสมุนไพร 2) น้ำมันนวดสมุนไพร และ 3) ถ่านหอมสมุนไพร เพื่อเป็นระบบกลไกสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรมีความเข้มแข็ง และขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่อง

3. การจัดการข้อมูลชุมชนสู่คู่มือองค์ความรู้พร้อมใช้ ดังนี้ 1) สื่อข้อมูลองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรในรูปแบบหนังสือออนไลน์ (E-Book) ที่เป็นช่องทางการสื่อสาร สร้างการรับรู้ การมีตัวตนของ “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร” ทำให้เกษตรกรมีรายได้/มูลค่าเพิ่มขึ้นที่เกิดจากการใช้ความรู้ (วิทยาการถ่ายทอดความรู้) ภายใต้แนวคิดการพัฒนาสื่อสารเรียนรู้ (เบื้องหลังกลยุทธ์การทำสื่อเพื่อนำทาง ร่วมทาง ส่งทาง) ร่วมมือกับ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านดงหลวง และเครือข่าย เพื่อตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เข้าถึงได้ง่าย

และเป็นเอกสารประกอบการสร้างการเรียนรู้ ขยายผลไปยังเครือข่ายผู้ใช้สมุนไพรและยังสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ของกลุ่ม และ 2) สร้างและขยายผลการเรียนรู้สู่ชุมชนใกล้เคียง ผ่านการเป็นวิทยากรตัวคูณของชุมชนเพื่อถ่ายทอดความรู้ด้านสมุนไพร ร่วมกับเครือข่ายที่เข้ามาหนุนเสริมการทำงาน จึงทำให้กลุ่มวิสาหกิจเป็นที่รู้จักของเครือข่าย ซึ่งเห็นได้จากการเข้ามาติดต่อค้าขายของกลุ่มพ่อค้าคนกลางในพื้นที่ เพื่อสั่งซื้อผลผลิตและผลิตภัณฑ์ รวมไปถึงส่วนราชการในพื้นที่ เข้ามาร่วมพัฒนากลุ่มสมุนไพร และเกิดการบูรณาการความร่วมมือในการจัดการพื้นที่ สนับสนุนและต่อยอดการดำเนินงานด้านสมุนไพรในพื้นที่ตำบลบึงหวาย

วัตถุประสงค์ที่ 2 สร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย ผลการสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย โดยใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างนวัตกรรมทางสังคมของชุมชนพื้นที่ สู่การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และโอกาสในการเพิ่มรายได้ พึ่งพาตนเองบนฐานทรัพยากรในท้องถิ่น เชื่อมโยงการเป็นเมืองสมุนไพร ส่งผลให้เกิดกระบวนการเพื่อนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจชุมชน 2 ส่วน ดังนี้

1. มูลค่าเพิ่มจากนวัตกรรมทางสังคมผ่านเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย จากการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการพัฒนานวัตกรรมทางสังคมสู่การใช้เทคโนโลยีร่วมกับชุมชน พบว่า

1) เกิดนวัตกรรมทางสังคมผ่านเทคโนโลยีนวัตกรรมเครื่องกลั่นน้ำมันหอมระเหยสมุนไพร จำนวน 1 ต้นแบบ ซึ่งผ่านการวิเคราะห์ฐานทุนความรู้เดิม ศักยภาพ ความต้องการใช้ประโยชน์ โอกาส และทางเลือกที่เพิ่มขึ้น โดยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม “ร่วมคิด ร่วมค้นหา ร่วมพัฒนา ร่วมทดลอง และร่วมปรับปรุง” ผ่านขั้นตอนการพัฒนานวัตกรรมทางสังคม 9 ขั้นตอน ดังนี้ 1.1 การเข้าใจบริบท ศักยภาพ ปัญหาของพื้นที่ 1.2 ร่วมคิดหาแนวทางในการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับศักยภาพพื้นที่ (ระบุปัญหา สาเหตุและผลกระทบ) 1.3 พัฒนาออกแบบกระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลง 1.4 ร่วมค้นหาด้านแบบ (Prototype) เทคโนโลยีที่เหมาะสม 1.5 พัฒนาและทดสอบต้นแบบเทคโนโลยีชุมชน 1.6 ประเมินผลการพัฒนาต้นแบบและถอดบทเรียน 1.7 ปรับปรุงเทคโนโลยีต้นแบบ 1.8 ทดสอบต้นแบบที่ปรับปรุง และ 1.9 ประเมินผลการดำเนินงานและขยายผลการเรียนรู้ ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ที่นำเข้าสู่กระบวนการคือ ตะไคร้หอม และมะกรูด ซึ่งเป็นสารสกัดน้ำมันหอมระเหยตั้งต้นในการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ที่หลากหลายเหมาะกับการใช้ประโยชน์ของคนในพื้นที่ สร้างรายได้แก่กลุ่มเป้าหมาย และเครือข่ายการดำเนินงานด้านสมุนไพรตำบลบึงหวาย อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 เทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหยสมุนไพร

2) เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยใช้น้ำมันหอมระเหยซึ่งเป็นผลผลิตจากเทคโนโลยีนวัตกรรมเครื่องสกัดน้ำมันหอมระเหยมาเป็นสารตั้งต้น และส่วนประกอบในการยกระดับมูลค่าผลิตภัณฑ์ใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการใช้ประโยชน์ของผู้บริโภคในพื้นที่ และศักยภาพของกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 3 ผลิตภัณฑ์ คือ น้ำมันหอมระเหยสมุนไพร น้ำมันนวดสมุนไพร และถ่านหอมสมุนไพร ทำให้กลุ่มเป้าหมายมีรายได้เพิ่มขึ้น จำนวน 21,795 บาท/รอบการผลิต (จำนวน 1 รอบการผลิต/ปี) แบ่งผลประโยชน์ ดังนี้ รายได้สุทธิ แก่สมาชิก 13,007 บาท ร้อยละ 60.00 เก็บเป็นทุน/ปัจจัยการผลิต 6,539 บาท ร้อยละ 30.00 และสวัสดิการชุมชน/บริการจัดการกลุ่ม 2,179 บาท ร้อยละ 10.00 ซึ่งสามารถสร้างอาชีพทางเลือก และเข้าถึงโอกาสในการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพชุมชนทุกช่วงวัย ลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก และสร้างสมดุลสุขภาวะของชุมชนพื้นที่ ตลอดจนการสร้างเครือข่ายความร่วมมืออย่างต่อเนื่องและยั่งยืนของกลุ่ม (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 การสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ของกลุ่มวิสาหกิจ

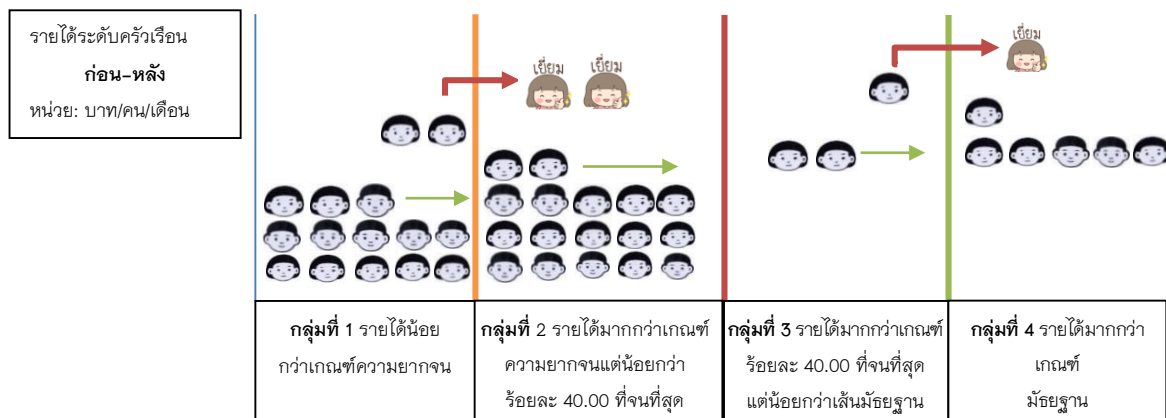
2. มูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรสมุนไพรสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ พบว่า ผลจากการดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเข้าใจ สร้างการตระหนักรู้

และออกแบบวางแผนปฏิบัติการ “ร่วมคิด ร่วมออกแบบ ร่วมปฏิบัติการ ร่วมรับผลประโยชน์” เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรมที่เหมาะสมในการเพิ่มศักยภาพการผลิตอย่างเป็นระบบบนฐานทรัพยากรสมุนไพรที่ได้รับการรับรองมาตรฐานในพื้นที่ ตลอดจนการยกระดับความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างการเรียนรู้ของกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรและขยายผลไปสู่ชุมชนพื้นที่ใกล้เคียง นำไปสู่การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ที่สร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิตและผลิตภัณฑ์สมุนไพรของกลุ่มเป้าหมาย เกิดรายได้สุทธิของสมาชิกกลุ่มจากการจำหน่ายผลผลิตสมุนไพรสด และผลิตภัณฑ์ใหม่ เฉลี่ยหลังมีโครงการเพิ่มเป็น 53,785 บาท/ปี/ครัวเรือน หรือร้อยละ 2.78 เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยก่อนมีโครงการ แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงรายได้ของกลุ่มเป้าหมายจากมูลค่าเพิ่มสมุนไพรภายใต้โครงการวิจัยสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ

ตารางที่ 1 การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป้าหมายด้านความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ

รายการ	กลุ่มที่ 1		กลุ่มที่ 2		กลุ่มที่ 3		กลุ่มที่ 4	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
จำนวน (คน)	14	12	17	19	3	2	6	7
ร้อยละ	35.00	30.00	42.50	47.50	7.50	5.00	15.00	17.50
การเปลี่ยนแปลง	- 14.29 (ลดลง)		11.76 (เพิ่มขึ้น)		- 33.33 (ลดลง)		16.67 (เพิ่มขึ้น)	

จากตารางที่ 1 พบว่า เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงของรายได้ที่เกิดขึ้น ส่งผลต่อการขยายหรือการเปลี่ยนระดับกลุ่มเป้าหมาย โดยจำแนกเป็นรายกลุ่ม พบว่า กลุ่มที่ 1 กลุ่มที่มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์ความยากจน (<33,156 บาท/คน/ปี) มีจำนวนลดลง 2 คน ร้อยละ 14.29 (0.14 เท่า) ซึ่งให้เห็นว่าการวิจัยในครั้งนี้เกิดการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ ซึ่งมีการก้าวข้ามเส้นรายได้ไปสู่รายได้ที่สูงขึ้น (เคลื่อนย้ายจากรายได้กลุ่มที่ 1 ไปสู่กลุ่มที่ 2) และกลุ่มที่ 3 กลุ่มที่มีรายได้มากกว่า ร้อยละ 40.00 ที่จนที่สุด แต่น้อยกว่าเส้นมัธยฐาน (78,372 บาท/คน/ปี) มีจำนวนลดลง 1 คน ร้อยละ 33.33 (0.33 เท่า) ซึ่งมีการก้าวข้ามเส้นความยากจนไปสู่รายได้ที่สูงขึ้น (เคลื่อนย้ายจากรายได้กลุ่มที่ 3 ไปสู่กลุ่มที่ 4) จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การวิจัยครั้งนี้มีส่วนช่วยในการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของชุมชนพื้นที่ และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจชุมชนจากฐานการดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรแบบมีส่วนร่วม (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 การเปลี่ยนแปลงระดับรายได้สู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยในครั้งนี้ส่งผลให้เกิดรูปแบบ ชุดความรู้ และแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรสู่การลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ตำบลบึงหวาย อำเภอต่างอย จังหวัดสกลนคร สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

1. รูปแบบการจัดการแปลงปลูกสมุนไพรเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต พบว่ามีรูปแบบจัดการแปลงปลูกสมุนไพรด้วยการบริหารจัดการแปลงรวมแบบเกื้อกูลอย่างมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจ ขยายผลสู่การจัดสวัสดิการชุมชนแบบเกื้อกูลกลุ่มเปราะบางในพื้นที่จากการใช้ประโยชน์ที่เพิ่มขึ้น ภายใต้แนวคิดการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับพืชสมุนไพร สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2564) ทำให้ผลผลิตที่ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรกรรมยั่งยืนระยะปรับเปลี่ยน และผลิตภัณฑ์สมุนไพร นำไปสู่การพัฒนากลุ่มวิสาหกิจร่วมกับภาคีเครือข่าย เสริมการพึ่งตนเองบนฐานทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อสร้างโอกาสในการเพิ่มรายได้และยกระดับเศรษฐกิจชุมชน สอดคล้องกับบัญชา นวนสาย และคณะ (2566) กล่าวว่า การบริหารจัดการเกษตรแปลงรวมในพื้นที่สาธารณะเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตครัวเรือนยากจนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สร้างอาชีพ และเกิดสังคมเกื้อกูลที่ยั่งยืน ซึ่งงานวิจัยในครั้งนี้ได้ดำเนินการบริหารจัดการแปลงรวมขยายผลสู่การจัดสวัสดิการชุมชนแบบเกื้อกูลบนฐานทรัพยากรสมุนไพรในท้องถิ่น และสอดคล้องกับ ธวัชชัย พินิจใหม่ และคณะ (2560) กล่าวว่า การพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจจากทรัพยากรพืชสมุนไพรภายในชุมชน เป็นการสร้างรายได้และเกิดประโยชน์ร่วมกันระหว่างสมาชิก รวมถึงการบริหารจัดการกลุ่มบนฐานผลผลิตและผลิตภัณฑ์สมุนไพรอย่างมีส่วนร่วมเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิต โดยมีระบบกลไกการดำเนินงานที่ขับเคลื่อนได้อย่างต่อเนื่องและเข้มแข็ง ผ่านระบบบริหารจัดการกลุ่ม การจัดการบุคคล การเงิน การใช้ประโยชน์เทคโนโลยี นวัตกรรม การตลาด และการสร้างเครือข่าย สอดคล้องกับ เขมิกา สงวนพวง

และ จิตรลดา รอดพลอย (2564) กล่าวว่า การพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน คือ การทำงานที่เป็นระบบ มีการวางแผน การบริหารจัดการเงินทุนหมุนเวียน และพึ่งพาเทคโนโลยีการผลิต งานวิจัยในครั้งนี้ได้มีการจัดการข้อมูลชุมชนสู่องค์ความรู้ชุมชนในรูปแบบหนังสือออนไลน์ (E-Book) เพื่อเสริมศักยภาพของกลุ่มในการพัฒนากระบวนการผลิตที่สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์บนทักษะ ความรู้ เทคโนโลยี และเชื่อมโยงเครือข่ายที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พร้อมทั้งเกื้อกูลกลุ่มเปราะบาง กลุ่มผู้มีรายได้น้อยในพื้นที่บนฐานทรัพยากรสมุนไพรพัฒนาไปสู่พื้นที่แห่งการเรียนรู้ เพื่อเพิ่มโอกาสในการพัฒนาชุมชนและลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ สอดคล้องกับ ศุภชัย สระทองหัก (2565) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ชุมชนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน คือ กระบวนการสร้างความรู้และการใช้ความรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยในครั้งนี้ที่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อเรียนรู้และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ขยายผลสู่การพัฒนาพื้นที่ได้อย่างต่อเนื่อง

2. การสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย พบว่า มีการสร้างมูลค่าเพิ่มสมุนไพรด้วยความเข้มแข็งของกลุ่มผ่านกระบวนการสร้างนวัตกรรมทางสังคมและเทคโนโลยีที่เหมาะสม 9 ขั้นตอน เพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีการสกัดน้ำมันหอมระเหย ทักษะความรู้ อย่างเป็นระบบ นำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยผลิตภัณฑ์ใหม่ที่หลายหลายสอดคล้องกับศักยภาพกลุ่มและความต้องการใช้ประโยชน์ของผู้บริโภคในพื้นที่และสร้างการเปลี่ยนแปลงรายได้ ที่เพิ่มขึ้น ลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ สอดคล้องกับ ชญานันท์ ดิยะตระการชัย (2565) กล่าวว่า การพัฒนาทักษะของเกษตรกรสู่การบริหารจัดการอย่างมืออาชีพ ต้องใช้เทคโนโลยีการเกษตรเพื่อให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น เปรียบเสมือนการปฏิรูปการเกษตรซึ่งเป็นบันไดก้าวไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ยกย่องรายได้ของคนในชุมชน และลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจในพื้นที่ โดยงานวิจัยครั้งนี้ส่งผลให้รายได้เฉลี่ยหลังมีโครงการเพิ่มขึ้นเป็น 53,785 บาท/ปี/ครัวเรือน หรือ ร้อยละ 2.78 เมื่อเทียบกับรายได้เฉลี่ยก่อนมีโครงการ และยังพบว่าการก้าวข้ามเกณฑ์ความยากจนไปสู่รายได้ที่เพิ่มขึ้น ทำให้จำนวนผู้มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์ความยากจน มีจำนวนลดลง ร้อยละ 14.29 (0.14 เท่า) ซึ่งเห็นว่าการวิจัยครั้งนี้มีส่วนช่วยในการลดความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจของชุมชนพื้นที่บนฐานทรัพยากรสมุนไพร ซึ่งเป็นต้นทุนวัตถุดิบในการพัฒนาของชุมชน และต้นทุนทางสังคมที่เป็นศักยภาพทรัพยากรบุคคลในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน รวมไปถึงองค์ความรู้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ และเครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินงานเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจชุมชน สอดคล้องกับ โขจิต ไชยประสิทธิ์ (2564) กล่าวว่า ความสำเร็จของการลดความเหลื่อมล้ำ ต้องนำทุนทางสังคมของแต่ละชุมชนมาใช้ในการดำเนิน ได้แก่ บุคคล องค์กร กลุ่มที่มีอยู่ในชุมชน เครือข่ายชุมชน ภูมิปัญญาอันจะก่อให้เกิดรายได้เพิ่ม เศรษฐกิจมีความเข้มแข็งเพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และสังคม

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลจากงานวิจัย สามารถสร้างรูปแบบการจัดแปลงและมูลค่าเพิ่มจากสมุนไพร ด้วยข้อมูล ความรู้ ศักยภาพกลุ่ม และความร่วมมืออย่างเกื้อกูลบนฐานทรัพยากรและการเรียนรู้ ร่วมกันของกลุ่มเป้าหมายในการยกระดับเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ ดังนั้น ภาครัฐและหน่วยงานในพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยขยายผลรูปธรรมความสำเร็จ เพื่อสร้างพื้นที่แห่งการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้ง่าย เพื่อเพิ่มโอกาสในการพัฒนา อย่างเข้มแข็ง ตรงจุด และแม่นยำ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

วิจัยและพัฒนาช่องทางการตลาด เทคโนโลยี นวัตกรรมที่เหมาะสม เพื่อยกระดับผลผลิตทางการเกษตร (พืชสมุนไพร) และสินค้าทางวัฒนธรรม ต่อยอดและประยุกต์ภูมิปัญญาชุมชนสู่การสร้างรายได้แก่คนในชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2564, 3 กุมภาพันธ์). 5 สมุนไพรพื้นบ้านช่วยต้านโควิด-19.

<https://dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=30588>.

เขมิกา สงวนพวก และจิตรลดา รอดพลอย. (2564). แนวทางการพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชน กลุ่มแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้านในตำบลบ้านทราย อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี. *วารสารบริหารธุรกิจและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง*, 4(3), 64-84.

คณะกรรมการบริหารจังหวัดแบบบูรณาการ (ก.บ.จ.) สกลนคร. (2564). *แผนพัฒนาจังหวัดสกลนคร 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) ฉบับปีงบประมาณ พ.ศ. 2566*.

https://skko.moph.go.th/dward/document_file/d_sawangdaendin/tender_file_name/20240308094733_106948905.pdf

โฆษิต ไชยประสิทธิ์. (2564). การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาดำเนินงานโครงการเพิ่มความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางพระราชัฐ จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*, 9(2), 173-188.

ชญานันท์ ดิยะตระการชัย. (2565). การขจัดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของไทยในบริบทการแก้ปัญหารายได้ของชาวนาไทย. *วารสารรัฐสาริรักษ์*, 64(3), 42-53.

- เดชรัด สุขกำเนิด. (2564, 18–19 มกราคม). ตัวชี้วัดการลดความเหลื่อมล้ำสำหรับงานวิจัยเศรษฐกิจฐานราก (งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น). ใน วิจิตรา สุจริต (ประธาน), *การประชุมเชิงปฏิบัติการหลักการออกแบบรายละเอียดตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจเพื่อตอบเป้าหมายของโครงการและแนวทางในการเก็บข้อมูลความเหลื่อมล้ำมิติเศรษฐกิจ*. มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- ธวัชชัย พิณีใหม่, สุदारัตน์ แซ่มเงิน, สาวิตรี รังสิภัทร และทิพวัลย์ สีจันทร์. (2560). การพึ่งตนเองของวิสาหกิจชุมชน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนแปรรูปสมุนไพรพื้นบ้าน นาโพธิ์ ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี. *วารสารการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 10(3), 70–80.
- ปัญญา นวนสาย, เอกพล แสงศรี, เทพพร โลมารักษ์, คณางค์ ช่อชู และภาวิดา แสนวันดี. (2566). นวัตกรรมการบริหารจัดการแปลงรวมในพื้นที่สาธารณะเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนจังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารวิจัยและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 18(2), 39–49.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565, 27 กุมภาพันธ์). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2560. https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=10855&filename=social
- สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2564). *การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดีสำหรับพืชสมุนไพร*. http://e-book.acfs.go.th/Book_view/298
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565, 25 กุมภาพันธ์). *การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2562 ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. <https://www.nso.go.th/nsoweb/download/eyJwYXN0aW90IHRlucGRmliwiZW5hbWUiOiJmdWxscmVwb3J0X25lXzYzLnBkZiJ9>
- ศุภชัย สระทองหัก. (2565). กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนชาติพันธุ์ไทยทรงดำ บ้านดอนทราย ตำบลสระกะเทียม อำเภอมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(9), 75–95.
- อมารสิ อัมพันศิริรัตน์ และพิมพ์มล วงศ์ไชยา. (2560). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: ลักษณะสำคัญและการประยุกต์ใช้ในชุมชน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 36(6), 192–202.